

3. Орлов Г.А. Современная английская речь. – М.: Высшая школа, 1991. – 239с.
4. Пудровская Т.Н. Речевые акты «аффератив» и «деклатив» в система речи (на материале современного английского языка). Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – Х., 2000. – 203с.
5. Скалянчук О.С. Засоби реалізації ввічливості в сучасній англійській мові: Дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.04. – К., 1995. – 162 с.
6. Сонин Т.П. Грамматические средства выражения некатегоричного высказывания в современном немецком языке. Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1985. – 158с.
7. Старикова Е.Н. Вариативность средств выражения категоричности / некатегоричности высказывания // Всесоюзн. конференция «Проблемы вариативности в германских языках». Тезисы докладов. – М.: АН СССР, 1988. – С. 43-44.
8. Ярхо А.В. Коммуникативная стратегия неуверенности в современном англоязычном диалогическом дискурсе. Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Харьков, 2004. – 249с.
9. Caffi C. On mitigation // Journal of Pragmatics. – 1999. – Vol. 31. – P. 881-909.
10. Close R.A. A Reference Grammar for Students of English. – М.: Prosveshcheniye, 1979. – 342 p.
11. Fraser B. Conversational mitigation // Journal of Pragmatics. – 1980. – № 4. – P. 341-350.
12. Fowler H.W. A Dictionary of Modern English Usage. Sec. Ed. – Oxf. Univ. Press, 1980. – 725 p. (Entries on "Litotes" and "Meiosis").
13. Lakoff G. Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts // Papers from the 8th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1972. – P. 183-228.
14. Leech G., Svartvik J. A Communicative Grammar of English. – Moscow: Prosveshcheniye, 1983. – 304p.
15. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A University Grammar of English. – Moscow: Vyssaya skola, 1982. – 391 p.
16. Stoffel C. Intensives and Downtoners – Heidelberg: Carl Winter's Universitats – buchhandlung, 1901 – 153p

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Кишко – здобувач кафедри граматики та практики англійської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси – функціональна граMATика англійської мови.

ДОЦЕНТРОВЕ СПРЯМУВАННЯ ЛОКАТИВА

Наталя КОБЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено окресленню етапів переміщення відмінків до центру відмінкової системи. На прикладі локатива схарактеризовано особливості семантичного, синтаксичного й морфологічного рівнів переходу в суб'єктну сферу.

The paper is devoted to describe the stages of the transference of the cases to the centre of the case system. The peculiarities of semantic, syntactic and morphological level of transition to the subject sphere are characterized on the example of locative.

Проблема значення й форми, семантики й граматики, їхнього взаємозв'язку й взаємодії ніколи не втрачала своєї актуальності, що пояснюється дуалістичною природою мови, яка має план змісту й план вираження. Останнім часом у рамках студіювання цієї проблематики посилилася увага лінгвістів до перехідних, синкретичних, нетипових явищ. Цінністю таких досліджень є їхня спрямованість на комплексний опис системи сучасної української мови, адже науковці намагаються висвітлити сутність цих явищ через аналіз механізмів і процесів їхнього виникнення, які здебільшого не характеризуються лінійністю, а відбуваються на різних мовних рівнях.

Особливу цікавість з цього погляду становлять міграційні процеси в межах відмінкової системи української мови, які полягають не лише в транспозиціях одних відмінків у зони інших, а й у їх трансформаціях. Однією зі специфічних рис відмінкової системи є її рангова організація, прояви якої відбито як у класичній граматиці (розподіл відмінків на прямі й непрямі), так і в концепціях окремих мовознавців: диференціація відмінків Р.О. Якобсона на ознакові й безознакові [10: 163], Є. Куриловича – на центральні й периферійні [6: 182-188], О.М. Лаврентьєва – на основні, додаткові й проміжні [7: 132-143] тощо. Однак на сьогодні найбільш обґрунтованою й науково виваженою залишається теорія ієрархійності відмінкової системи І.Р. Вихованця, яка розвиває й значно доповнює ідеї Є. Куриловича, хоч і ґрунтована на них. Згідно з цією концепцією називний і знахідний утворюють центр системи відмінків української мови, напівцентр формує родовий відмінок, напівпериферію становить давальний, а периферію – орудний, місцевий і кличний [3; 4]. Кожна відмінкова форма характеризується сукупністю семантико-синтаксичних функцій, що диференціюються на категорійні, або власне-відмінкові, та некатегорійні, або позавідмінкові. Структуру категорійного значення відмінка становлять ядерні функції відмінкових форм – вираження суб'єкта дії, суб'єкта стану, об'єкта дії, об'єкта стану, адресата дії тощо. У свою чергу некатегорійні значення відмінкових форм відзначаються входженням у категорійні значення інших класів слів, доводячи наявність дериваційних зв'язків між частинами мови (див. праці І.Р. Вихованця [1; 3; 4]). Категорійні функції відмінків охоплюють сукупність первинних і вторинних індивідуальних функцій кожного з них. Семантика субстантива (клас слів з предметним значенням) визначає категорійні функції відмінків як субстанційні, або предметні. На синтаксичному рівні мовної системи загальна предметність субстантива охоплює низку різновидів предметності, які втілюються в семантико-синтаксичних функціях, зумовлених валентністю предиката. Кожна відмінкова форма спеціалізується на виконанні певної функції, що є для неї первинною індивідуальною: номінатив є

типовим виразником суб'єктної синтаксеми, акузатив – об'єктної, датив спеціалізується на вираженні адресата дії, інструменталь є втіленням інструментальної тощо. Вторинними індивідуальними функціями відмінків є вираження ними семантики, що є первинною й панівною для інших відмінків. Плідні дослідження природи відмінків та їхніх функцій засвідчили те, що визначальною особливістю відмінкової системи української мови є суб'єктне транспозиційне спрямування всіх її елементів [2: 112-118; 8, 11; 9, 154]. Інакше кажучи, усі відмінки наділені потенціалом переміщуватися в суб'єктну зону номінатива, що свідчить про доцентровий напрямок міграційних процесів у середині відмінкової системи.

Переміщення певних відмінків у вторинну для них суб'єктну сферу відбувається на двох рівнях – семантико-синтаксичному та формально-граматичному. Семантико-синтаксичний перехід має місце, коли семантичне наповнення певного відмінка зумовило його суб'єктну функцію, яка, проте, на формально-граматичному рівні проектується не в позицію підмета, а в позицію керованого другорядного члена речення – додатка, напр.: *Снігу випало!* (Ліна Костенко); *Універсал прочитано публічно...* (Ліна Костенко); *Вітром сосни коливало* (Леонід Первомайський) і под. Про завершальний етап переходу певного відмінка в суб'єктну зону можна говорити, якщо його позиція суб'єкта на семантико-синтаксичному рівні корелює з позицією підмета на формально-граматичному [1: 64], що здебільшого супроводжується зміною морфологічної форми, напр.: *Сніг випав*; *Універсал прочитаний публічно*; *Вітер коливав сосни*. Таким чином, результатом доцентрових переміщень певного відмінка в межах відмінкової системи є набуття ним семантико-синтаксичної чи формально-граматичної центральності.

З огляду на це очевидно постає потреба висвітлення транспозиційних і трансформаційних процесів у середині відмінкової системи, етапів реалізації доцентрового потенціалу відмінкових форм, оскільки це сприятиме розв'язанню важливих наукових завдань – поглибленню теорії відмінків, подальшому з'ясуванню взаємозв'язків семантико-синтаксичної та формально-граматичної структур речення, виявленню взаємодії семантичного, морфологічного й синтаксичного рівнів мовної системи. Розглянемо процес набуття центральності на прикладі найпериферійнішого відмінка – локатива.

До цього часу в колі уваги вчених перебували лише випадки набуття місцевим відмінком семантико-синтаксичної центральності, тобто входження в суб'єктну сферу завдяки його семантичному наповненню [8; 9; 4: 81], переміщення ж локатива в зону суб'єктності на формально-граматичному рівні ще не ставало предметом зацікавлень дослідників. Саме це й зумовило актуальність пропонованої розвідки, метою якої є висвітлити явища транспозицій і трансформацій локатива в номінатив.

Першим етапом доцентрових переміщень місцевого відмінка є набуття ним семантико-синтаксичної центральності, що полягає в нашаруванні на локативне значення суб'єктного відтинку у зв'язку з особливою організацією речення. Дослідники вказують на суб'єктно-локативну функцію місцевого відмінка в двох типах реченневих утворень – односкладних безособових та двоскладних з предикатами стану, що виражені метафоричними сполуками [4: 81; 9: 161-164]. В односкладних безособових реченнях перехід місцевого відмінка з локативної детермінантної позиції в суб'єктну прислівну ґрунтується на заміщенні датива, який і є в таких побудовах типовим репрезентантом суб'єкта [9, 160], напр.: *В хаті було чисто та гарно, як у квітнику* (Михайло Коцюбинський); *Потім на душі стало спокійно, тихо й безтурботно* (Валер'ян Підмогильний); *Руки її пооббивані шматами, на фартусі червоні краплі крові. в голові горить, у вухах шумить, у грудях пече* (Наталія Кобринська).

Речення з метафоричними предикатами стану структурно є двоскладними, але суб'єктна функція локатива в них зумовлена, на думку О.Г. Межова, семантичною недостатністю формального підмета, роль якого виконують здебільшого прономінативи *щось, ніщо, все, це*, котрі не виражають жодного конкретного значення суб'єкта [9: 161], напр.: *– О десятій, – сказала мимовільно Галя, і все в ній раптом засвітилося і заспівало* (Валерій Шевчук); *Душа в неволі ніби не старіє, Витаючи за межами життя. – Ось випав сніг – і щось у ній світліє...* (Іван Гнатюк). Наведені аргументи почасти є переконливими, однак не повсюдно зберігають свою достатню пояснювальну силу: їх неможна застосувати до випадків, коли в реченнях розглядуваного типу формальний підмет виражений не займенниковим словом, а іменником з конкретним значенням, напр.: *...забувала навіть про те, що визріває в ній нове життя, поселилася в ній нехтїв до всього, лінивисть, збудьгованість* (Павло Загребельний); *У кожній українці живе бунтар* (Микола Самійленко). Натомість аналіз мовного матеріалу дає підстави вважати, що суб'єктне нашарування на локатив спричинено не семантичною недостатністю формального підмета, а лексичним наповненням самого локатива, адже в подібних реченневих структурах місцевим відмінком завжди виступає субстантив із семантикою особи або персоналізованого предмета чи явища. Отже, вказівка на суб'єкт вираженого в реченні стану міститься в локативі, який у подібних реченневих утвореннях слід визнати функціональним еквівалентом номінатива, пор.: *Коли лежиш у полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній щось є не земне, а небесне* (Михайло Коцюбинський) → *...вона [тиша] є не земною, а небесною; Княгині просто чомусь подобалася ця*

дівчина, щось у ній викликало приязнь, довіру (Семен Скляренко) → ...*вона викликала приязнь, довіру; Слова як сонце сходили в мені* (Ліна Костенко) → *Я вигадувала слова*.

На другому етапі руху до центру відмінкової системи локатив, окрім позиції суб'єктної синтаксеми на семантико-синтаксичному рівні, посідає ще й позицію підмета на формально-граматичному рівні. Проте це ще не є цілковитим набуттям центральності, оскільки місцевий не трансформується в називний, а зберігає свою морфологічну форму, напр.: *За ним тінню гнувся журавлиний Петро Гайшук, якого в селі прозивали міністром без портфеля* (Михайло Стельмах); *Циган на Україні не люблять* (Марина Гримич) тощо. Через свою будову й наповнення такі конструкції можуть видатися односкладними неозначено-особовими, однак глибший аналіз їхньої природи й витворення свідчить про двоскладність подібних утворень, пор.: *Климиху в селі називали нехлюєю через її нехить до порядку в господарці* (Марія Матіос) ← *Климиху всі в селі називали нехлюєю...* ← *Климиху всі, хто живе в селі, називали нехлюєю...* ← *Климиху всі називали нехлюєю...* + *Усі живуть в селі*. Як було раніше обгрунтовано, наявність локатива в структурі подібних утворень руйнує маскування суб'єкта, характерне для неозначено-особових речень, позаяк локатив опосередковано його ідентифікує, окреслюючи місце існування дійових осіб, але не вказуючи на місце протікання дії й місце перебування об'єкта цієї дії [5: 57]. Ці семантичні зрушення призводять до домінування в місцевому відмінку суб'єктності над локативністю й сприяють тому, що його позиція суб'єктної синтаксеми на семантико-синтаксичному рівні проектується в позицію підмета на рівні формально-граматичному, – а все це вможливує кваліфікацію локатива в аналізованих конструкціях функціональним еквівалентом номінатива. Отже, охарактеризований етап транспозицій локатива можна визначити як перехідний між семантико-синтаксичною й формально-граматичною центральністю, як точку дотику цих двох рівнів.

Третьою й завершальною сходинкою набуття локативом центральності є зміна його морфологічної форми – етап трансформації в номінатив. У побудовах, що покликані образно передати ситуацію, локативна субстанційна синтаксема, виражена місцевим відмінком, спочатку внаслідок згорання локативного предиката транспонується до атрибутивної сфери, вказуючи на ознаку суб'єкта за місцем перебування, а потім унаслідок зміни морфологічної форми заступає семантико-синтаксичну суб'єктну позицію, що на формально-граматичному рівні корелює з позицією підмета; однак новостворений суб'єкт позначену в ситуації дію виконує не сам, а за посередництва того, чим він наповнений, тому первинний номінатив (що вказує на фактичного виконавця дії) у свою чергу переміщується в позицію адвербіальної синтаксеми способу дії, трансформуючись в інструменталь, пор: *Цвіркуни знаходяться в степу* + *Цвіркуни задзвонили* → *Цвіркуни, що знаходяться в степу, задзвонили* → *Цвіркуни в степу задзвонили* → ...*Степ цвіркунами задзвонив* (Юрій Дараган); *Цвіт мигдалів знаходиться на деревах* + *Цвіт мигдалів зарожевів* → *Цвіт мигдалів, що знаходиться на деревах, зарожевів* → *Цвіт мигдалів на деревах зарожевів* → *Ось протяглася на землю востаннє кривава рука, і зарожевіли дерева цвітом мигдалів, а виноградні кущі грізно підняли високі хвилі в зеленому морі* (Михайло Коцюбинський). Специфікою таких метафоричних речень є те, що вказівка на фактичний суб'єкт дії міститься в інструменталі, а трансформований з локатива номінатив залучається до дії завдяки тому, що є назвою місця розташування виконавця цієї дії й, відповідно, місця її протікання, напр.: *Між двором школи і подвір'ям Кліщової хати зеленів споришем вигін з бурьянами* (Тодось Осьмачка); *І обрій зблис півмісяцем татар* (Ліна Костенко); *Зеленава вода спалахнула тисячами золотих іскринок...* (Юрко Покальчук).

Виходячи з проведених досліджень, видається доцільним на прикладі місцевого відмінка окреслити загальний механізм міграційного процесу відмінків до центру відмінкової системи (схема 1.). На першому етапі доцентрового пересування внаслідок певних семантичних зрушень у наповненні відмінка на його первинне значення нашаровується суб'єктний відтінок, який залежно від особливостей структури речення починає превалювати над первинним або залишається додатковим. У результаті цього відмінок перебирає функцію суб'єкта на семантико-синтаксичному рівні, однак ще не посідає позицію підмета на формально-граматичному, залишаючись керованим другорядним членом. Усе це свідчить про набуття ним семантико-синтаксичної центральності й перехід у зону суб'єктності на семантичному рівні.

Другий етап руху відмінка до центру полягає в транспозиції до номінатива, що виявляється не лише в його функції суб'єкта на семантико-синтаксичному рівні, а й у посіданні позиції підмета на рівні формально-граматичному. У цьому полягає синтаксичний рівень доцентрового переміщення відмінка, який, проте, ще не зумовлює його цілковиту формально-граматичну центральність, оскільки незмінною залишається його морфологічна форма. На цьому етапі відмінок перебуває в точці дотику семантико-синтаксичної й формально-граматичної центральності.

І нарешті, специфікою третього етапу доцентрового переміщення відмінка є його трансформація в називний, яка й уможливує остаточне набуття формально-граматичної центральності. Цей процес є морфологічним рівнем переходу відмінка до центру відмінкової системи.

Таким чином, траєкторія доцентрового руху відмінка є ступеневою – у ній чітко окреслюються три рівні: семантичний, на якому відбуваються семантичні зрушення в бік суб'єктності, синтаксичний, що

полягає в транспозиції у сферу номінатива, і морфологічний, для якого характерна трансформація в називний.

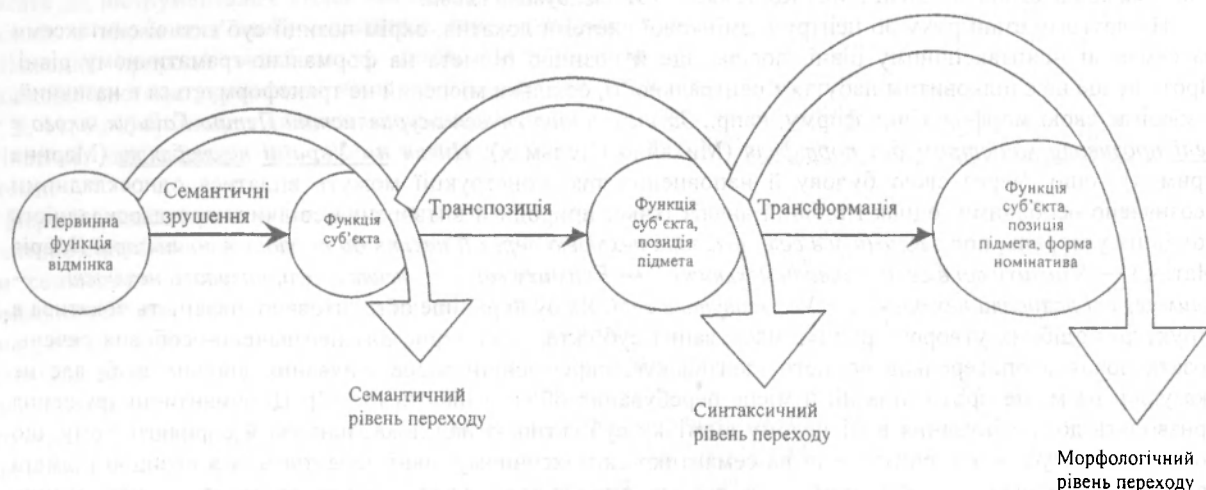

Схема 1. Доцентрове переміщення відмінків

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 231 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 224 с.
3. Вихованець І.Р. Українська відмінкова система у функціонально-категорійному вимірі (Спроба перекласифікації відмінків) // Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2001. – Вип. 31. – Серія: Філол. науки (Мовознавство) – С. 13-16.
4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во „Пулсари”, 2004. – 400 с.
5. Кобченко Н. Проекція семантико-синтаксичної позиції локатива на рівень формально-граматичний // Укр. мова. – 2007. – № 4. – С. 53-64.
6. Курилович Е. Проблема классификации падежей // Курилович Е. Очерки по лингвистике: Сб. ст. / Пер. с пол., фр., англ., нем. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 175-203.
7. Лаврентьев А.М. Категория падежа и лингвистическая типология. На материале русского языка: Монография. – Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. – 216 с.
8. Межов О.Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т укр. мови НАН України. – К., 1998. – 19 с.
9. Межов О. Приймениково-відмінкові засоби вираження суб'єктних та об'єктних синтаксем // Граматика слова і граматики мови: Зб. наук. пр., присвяч. ювілею д-ра філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України, зав. від. граматики та історії укр. мови Ін-ту укр. мови НАН України Вихованця Івана Романовича / НАН України; Ін-т укр. мови; Донецький нац. ун-т / Анатолій Загнітко (ред.). – Донецьк: ДонНУ, 2005. – С. 152-175.
10. Яковсон Р.О. К общему учению о падеже // Яковсон Р.О. Избранные работы: Пер. с англ., нем., фр. яз. / Сост. и общ. ред. В.А. Звегинцева; Предисл. В.В. Иванова – М.: Прогресс, 1985. – С. 133-175.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Кобченко – аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми функціональної й категорійної граматики.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФІНІТИВНОГО ПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ МЕТИ В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Олександр ЛЕОНІДОВ (м. Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто структурні особливості складнопідрядного речення з інфінітивним підрядним реченням мети в пізній давньоанглійській та середньоанглійській мові. Результати дослідження проілюстровано даними лінгвістичного аналізу літературних пам'яток відповідних періодів.

Structural traits of Late Old English and Middle English complex sentence with the non-finite clause of purpose are investigated in this paper. Theoretical results of the investigation are verified by quantitative data obtained from the linguistic analysis of English written monuments.

Завдяки інноваційним дослідженням у сфері граматики [7; 8; 12; 14], опрацюванню теорії керування та зв'язування й теорії тематичних ролей Н. Хомського студіювання синтаксичних особливостей мови набуло інтенсивного розвитку. Вчення про речення переходить у площину мовної діахронії. Увагу